

УДК: 37.016:32.019.5

[https://doi.org/10.61339/2786-6947.2026.1\(13\).369582](https://doi.org/10.61339/2786-6947.2026.1(13).369582)

Армаш Анастасія Павлівна,
вчитель громадянської освіти
Степанівський опорний ліцей
Роздільнянський район
Одеська область, Україна

ДІЯЛЬНІСНИЙ ПІДХІД У ФОРМУВАННІ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ НА УРОКАХ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті висвітлено теоретико-методичні засади діяльнісного підходу як провідного принципу сучасної освіти та його значення у формуванні громадянської компетентності старшокласників. Обґрунтовано необхідність переходу від знаннєвої до діялісно-компетентнісної парадигми навчання. Розкрито особливості реалізації діялісного підходу через моделювання громадянських практик.

Представлено авторський педагогічний досвід та систему оцінювання громадянської позиції учнів. Доведено ефективність діялісних методів у розвитку критичного мислення, соціальної відповідальності та активної громадянської позиції.

Ключові слова: діялісний підхід, громадянська компетентність, громадянська освіта, формувальне оцінювання.

Постановка проблеми. Сучасна система освіти потребує пошуку ефективних методів навчання, які забезпечують активне залучення учнів до освітнього процесу та сприяють формуванню їхньої здатності до самостійного дослідження й критичного осмислення суспільних та історичних явищ. Одним із провідних підходів у цьому контексті є діялісний підхід, що орієнтує навчання не лише на засвоєння знань, а й на їх трансформацію у практичні дії, уміння та ціннісні орієнтації.

Актуальність проблеми значно зростає в умовах нових викликів - дистанційного та змішаного навчання, спричинених пандемією та воєнним станом в Україні. Це зумовлює необхідність адаптації діялісного підходу до цифрового освітнього середовища та розробки дидактичних інструментів, які дозволяють ефективно реалізувати його в онлайн-форматі.

Таким чином, постає науково-практична проблема: як інтегрувати діялісний підхід в процес викладання громадянської освіти з урахуванням сучасних соціальних викликів і можливостей цифрових технологій. Її розв'язання потребує дослідження методів і прийомів діялісного навчання, визначення умов їхньої ефективної адаптації до дистанційного формату та оцінки впливу на якість шкільної освіти.

Аналіз наукових досліджень. Наукові праці українських та зарубіжних дослідників підтверджують, що громадянська освіта є ключовим чинником розвитку демократичного суспільства, формування критичного мислення та навичок вирішення проблем. У працях Іванець Н.В. наголошується на необхідності комплексного підходу, який враховує локальний і глобальний контекст, культурне розмаїття та динаміку освітніх систем. Це особливо актуально для України, де громадянська освіта формується під впливом війни, соціальних трансформацій та потреби у стратегіях миротворення (Іванець, 2024).

Дослідження Пометун О. І. та Ремех Т. О. акцентують увагу на необхідності впровадження методики активного навчання, що передбачає алгоритмізовану структуру уроку (вступна, основна та підсумкова частини), використання діалогу, групової роботи та формувального оцінювання. Автори підкреслюють, що знання мають трансформуватися у діялість, а головним завданням учителя є створення умов для розвитку мисленнєвих операцій високого рівня (Пометун, 2021а, 2021б; Ремех & Пометун, 2021).

Муляр О.П. та Жалко Т. Й. розглядають діялісний підхід як основу для інтеграції цифрових технологій в освітній процес, особливо в умовах дистанційного та змішаного навчання. Вони наголошують на необхідності адаптації методів діялісного підходу до нових освітніх форматів та оцінки їхнього впливу на якість історичної й громадянської освіти (Муляр & Жалко, 2024).

Гупан Н. М., Ремех Т. О. та Серова Г. В. у своїх методичних рекомендаціях підкреслюють значення учнівських соціальних проєктів як форми практичного залучення до життя громади. Такі проєкти сприяють формуванню навичок демократичної поведінки, співпраці, відповідальності та ненасильницького вирішення конфліктів (Гупан та ін., 2024).

Таким чином, аналіз наукових джерел свідчить про узгодженість позицій дослідників щодо необхідності впровадження діялісного підходу у викладання громадянської освіти. Водночас

актуальним залишається питання його адаптації до умов цифрового середовища та розробки нових дидактичних інструментів, що забезпечують ефективність навчання в умовах сучасних викликів.

Мета статті. Метою статті є теоретичне обґрунтування та практична апробація діяльнісного підходу у викладанні громадянської освіти в умовах сучасних соціальних викликів та цифрової трансформації освітнього середовища. Стаття спрямована на визначення можливостей інтеграції діяльнісного навчання у процес формування громадянської компетентності старшокласників, а також на аналіз його ефективності у контексті дистанційного та змішаного навчання.

Завдання статті:

1. Проаналізувати наукові джерела щодо сутності та значення діяльнісного підходу у формуванні громадянської компетентності учнів.
2. Визначити актуальні виклики та умови адаптації діяльнісного підходу до цифрового освітнього середовища.
3. Представити алгоритм громадянської дії як дидактичний інструмент організації навчальної діяльності учнів.
4. Узагальнити авторський педагогічний досвід реалізації діяльнісного підходу на прикладі уроку громадянської освіти у старшій школі.
5. Оцінити педагогічні результати застосування моделювання соціальних ситуацій у навчальному процесі та визначити його вплив на розвиток критичного мислення, комунікативних умінь і громадянської активності учнів.

Виклад основного матеріалу дослідження.

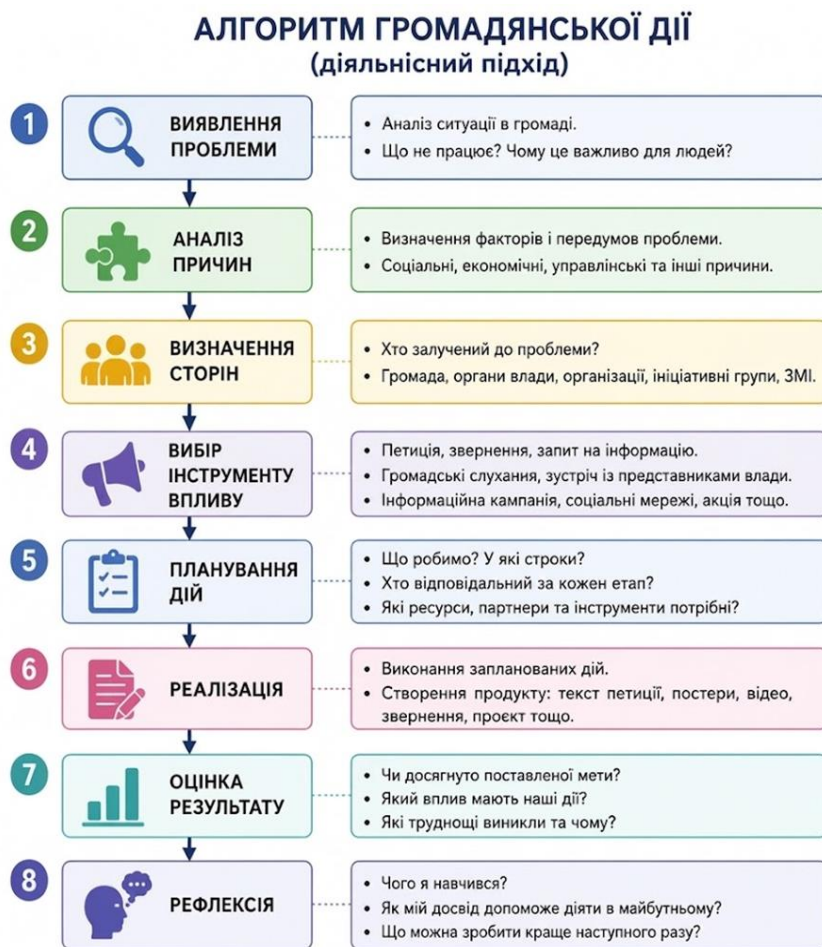
Знання у сучасній освіті розглядаються як здатність діяти, а не лише пам'ятати інформацію. Діяльнісний підхід передбачає трансформацію знань у практичні уміння та цінності, що формуються через виконання завдань, дослідницьку й творчу діяльність у співпраці з учителем та соціумом (Пометун, 2021, с. 250–251).

Структура, яка забезпечує формування досвіду, що є основою громадянської компетентності, має наступні складові: мотиваційний компонент, цільовий, операційний, результативний та рефлексивний.

Громадянська компетентність як освітній результат є інтегрованою та включає наступні компоненти:

- когнітивний (знання про суспільство);
- діяльнісний (участь у соціальних практиках);
- ціннісний (відповідальність, толерантність);
- рефлексивний (самоаналіз).

З метою структуризації діяльності учнів у процесі формування громадянської компетентності доцільно використовувати алгоритм громадянської дії, що відображає логіку послідовного переходу від усвідомлення проблеми до її практичного вирішення (мал. 1).

Мал. 1. Алгоритм громадянської дії як модель реалізації діяльнісного підходу

Запропонований алгоритм використовується як основа організації діяльності учнів під час виконання практичних завдань.

Одним із найбільш ефективних засобів формування громадянської компетентності учнів виступає організація навчання на основі моделювання реальних соціальних ситуацій. Такий підхід дозволяє не лише відтворювати життєві контексти, а й створювати умови для практичного застосування знань у процесі діяльності, що сприяє розвитку критичного мислення, правової обізнаності та комунікативних навичок.

Зміст навчальної роботи вибудовується як послідовність етапів, кожен з яких має власну дидактичну мету та результат. На першому етапі – аналізі проблеми – учні визначають актуальні суспільні питання, що потребують вирішення, тим самим розвиваючи здатність до критичного осмислення та формулювання власної позиції. Наступний етап передбачає вибір інструментів громадянського впливу (петиція, інформаційна кампанія тощо), що забезпечує формування правової обізнаності та розуміння механізмів демократичної участі.

Проектування діяльності полягає у створенні плану дій, що розвиває стратегічне мислення та навички планування. Завершальним етапом є презентація результатів, яка передбачає захист напрацьованих рішень і сприяє вдосконаленню комунікативних умінь, уміння аргументовано відстоювати власну позицію та працювати в умовах публічного обговорення.

Приклади реалізації включають складання тексту петиції з чітким формулюванням проблеми, аргументацією та пропозицією рішень, а також проведення інформаційної кампанії, що передбачає визначення цільової аудиторії, створення контенту та використання цифрових інструментів. Важливим етапом є рефлексія, яка дозволяє учням усвідомити отриманий досвід, оцінити ефективність обраних інструментів та прогнозувати можливі результати.

Оцінювання громадянської позиції учнів має комплексний і накопичувальний характер, оскільки вона проявляється у діяльності та динаміці розвитку особистості. Критеріями виступають активність, відповідальність, аргументованість, співпраця та здатність до самоаналізу. Відповідно виділяються рівні сформованості: високий (ініціативність, відповідальність), достатній (активна участь), середній (виконання завдань), початковий (пасивність). Інструментами оцінювання є спостереження, аналіз продуктів діяльності, портфоліо та самооцінювання.

Таким чином, моделювання соціальних ситуацій в освітньому процесі забезпечує інтеграцію знань і практичних дій, формує ціннісні орієнтації та сприяє становленню учнів як активних громадян, здатних до відповідальної участі у суспільному житті.

Авторський педагогічний досвід реалізації діяльнісного підходу

З метою формування громадянської компетентності старшокласників розроблено та проведено урок у 10 класі з курсу «Громадянська освіта» на тему: «Громадянська участь: як впливати на рішення у своїй громаді».

Дидактична мета заняття спрямована на розвиток в учнів здатності визначати актуальні суспільні проблеми та застосовувати легальні механізми громадянського впливу для їх вирішення. Очікувані результати навчальної діяльності охоплюють кілька компонентів: когнітивний (розуміння механізмів громадянської участі), діяльнісний (створення власного алгоритму впливу), ціннісний (формування відповідального ставлення до суспільних процесів) та рефлексивний (здатність оцінювати власну діяльність).

В структурі уроку визначено послідовність етапів, кожен з яких має чітко визначений зміст, методи та інструменти реалізації. На етапі мотивації учні обговорюють питання «Чи може молодь впливати на владу?», використовуючи дискусію та інтерактивні засоби (Mentimeter). Актуалізація знань здійснена через аналіз прикладів громадянської активності за допомогою кейс-методу та роботи з відео-та новинними матеріалами. Основна діяльність базувалась на розробці алгоритму громадянського впливу у форматі проектної роботи з використанням цифрових інструментів (Padlet, Canva). На етапі презентації відбувся захист учнівських проєктів у формі публічного виступу, що сприяло розвитку комунікативних навичок. Під час завершального етапу – рефлексії, проведено самооцінювання та узагальнення досвіду через використання застосунку Mentimeter.

Ключовим етапом уроку з формування громадянської компетентності стало моделювання громадянської дії, що передбачало активну групову роботу учнів. У складі малих груп (3–4 особи) школярі отримали завдання визначити актуальну проблему громади (екологічні питання, благоустрій, молодіжна політика), обрати відповідний інструмент впливу та розробити алгоритм громадянської дії.

Алгоритм включав послідовні кроки: формулювання проблеми, аналіз її причин, визначення зацікавлених сторін, вибір інструменту впливу, планування дій та прогнозування очікуваних результатів.

Така структура забезпечила системність мислення та формувала в учнів здатність до стратегічного планування.

Приклади учнівських продуктів продемонстрували практичну спрямованість діяльності. Так, у випадку електронної петиції на тему покращення освітлення вулиць учні сформулювали проблему, визначили адресата (орган місцевого самоврядування), підготували аргументацію та запропонували конкретне рішення. Результатом стало формування навичок офіційного звернення та розуміння демократичних процедур. Інший приклад – інформаційна кампанія щодо сортування сміття – передбачала визначення цільової аудиторії, створення візуальних матеріалів, формулювання ключових меседжів за допомогою цифрових інструментів Canva, Facebook. Це сприяло розвитку медіаграмотності та навичок соціального впливу у цифровому середовищі.

Роль учителя у процесі моделювання полягала у виконанні функцій фасилітатора, консультанта та модератора групової взаємодії. Такий підхід забезпечив можливість переходу від традиційної передачі знань до організації діяльності, що стимулює самостійність і відповідальність учнів.

На етапі рефлексії було організовано усне обговорення та цифрове опитування за допомогою застосунку Mentimeter. Учні надали відповіді на запитання, що стосувалися легальності та ефективності обраного інструменту, а також висловили власні міркування щодо тих змін, які можуть бути реалізовані у реальному житті.

Система оцінювання була побудована на комплексі критеріїв: активність (участь у груповій роботі), аргументація (якість пояснень), співпраця (ефективність взаємодії), відповідальність (виконання ролі) та рефлексія (здатність до самоаналізу).

Педагогічні результати проведеного уроку засвідчили високий рівень залученості учнів, розвиток критичного мислення, формування навичок аргументованого висловлення та підвищення інтересу до громадянської активності. Таким чином, моделювання громадянської дії постає як ефективний інструмент інтеграції знань, умінь і цінностей у практичну діяльність, що сприяє становленню учнів як активних і відповідальних громадян.

Методичне узагальнення досвіду. Запропонована модель уроку підтверджує ефективність діяльнісного підходу у формуванні громадянської компетентності старшокласників. Вона демонструє, що організація навчання на основі активної діяльності учнів забезпечує не лише практичне засвоєння знань, а й створює умови для набуття досвіду громадянської участі. Такий підхід сприяє розвитку ключових компетентностей, зокрема критичного мислення, комунікативних умінь та здатності до відповідального прийняття рішень. Крім того, він підвищує ефективність освітнього процесу, оскільки поєднує когнітивний, діяльнісний, ціннісний та рефлексивний компоненти, інтегруючи їх у цілісну систему формування громадянської позиції учнів.

Висновки. Проведене дослідження підтвердило ефективність діяльнісного підходу у формуванні громадянської компетентності старшокласників. Запропонована модель уроку засвідчила, що моделювання реальних соціальних ситуацій забезпечує інтеграцію знань, умінь і цінностей у практичну діяльність учнів. Такий підхід сприяє розвитку критичного мислення, правової обізнаності, комунікативних навичок та відповідального ставлення до суспільних процесів.

Результати апробації показали високий рівень залученості учнів, формування навичок аргументованого висловлення та підвищення інтересу до громадянської активності. Водночас діяльнісний підхід довів свою здатність поєднувати когнітивний, діяльнісний, ціннісний та рефлексивний компоненти у цілісну систему формування громадянської позиції.

Перспективи подальших досліджень. Подальші наукові пошуки доцільно спрямувати на розробку та апробацію сучасних цифрових дидактичних інструментів, що забезпечують ефективну реалізацію діяльнісного підходу в умовах дистанційного та змішаного навчання. Також доцільним буде проведення ґрунтовного дослідження впливу соціальних проєктів та учнівських ініціатив на формування громадянської активності та демократичної поведінки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гупан, Н. М., Ремех, Т. О., & Сєрова, Г. В. (2024). *Розвиток громадянської активності та патріотизму учнів на уроках предметів і курсів громадянської та історичної освітньої галузі: методичні рекомендації*. Київ: Видавничий дім «Освіта».
2. Іванець, Н. В. (2024, 20–22 лютого). Громадянська освіта в українському контексті. У *The VII International Scientific and Practical Conference «Science, trends and modern methods of solving problems»* (с. 223–225). Lisbon, Portugal.

3. Муляр, О., & Жалко, Т. (2024). Діяльнісний підхід на уроках історичної та громадянської освітньої галузі. *Педагогічний пошук*, 3(123), 25–28. Режим доступу: https://znayshov.com/FR/35663/Pp_3_123_2024-27-30.pdf
4. Пометун, О. І. (2021). Активне навчання учнів історії та громадянської освіти у контексті запровадження Державного стандарту базової середньої освіти. *Український педагогічний журнал*, 3, 106–115.
5. Пометун, О. І. (2021). Діяльнісний підхід. У В. Г. Кремень (ред.), *Енциклопедія освіти* (с. 250–251). Київ: Юрінком Інтер.
6. Ремех, Т. О., & Пометун, О. І. (2021). *Методика навчання учнів ліцею громадянської освіти: методичний посібник*. Київ: КОНВІ ПРІНТ.

REFERENCES

1. Hupan, N. M., Remeh, T. O., & Sierova, H. V. (2024). Rozvytok hromadianskoj aktyvnosti ta patriotyzmu uchniv na urokakh predmetiv i kursiv hromadianskoj ta istorychnoi osvitoj haluzi: Metodychni rekomendatsii (p. 16). Kyiv: Vydavnychiy dim «Osvita».
2. Ivanets, N. V. (2021, February 20–22). Hromadianska osvita v ukrainskomu konteksti. In *The VII International Scientific and Practical Conference «Science, trends and modern methods of solving problems»* (pp. 223–225). Lisbon, Portugal.
3. Muliar, O. P., & Zhalko, T. Y. (2024). Diialnisnyi pidkhid na urokakh istorychnoi ta hromadianskoj osvitoj haluzi. *Pedahohichniy poshuk*, (3), 25–28. URL: https://znayshov.com/FR/35663/Pp_3_123_2024-27-30.pdf
4. Pometun, O. I. (2021). Aktyvne navchannia uchniv istorii ta hromadianskoj osvity u konteksti zaprovadzhennia Derzhavnoho standartu bazovoi serednoi osvity. *Ukrainskyi pedahohichniy zhurnal*, (3), 106–115. Kyiv: Instytut pedahohiky NAPN Ukrainy.
5. Pometun, O. I. (2021). Diialnisnyi pidkhid. In V. H. Kremen (Ed.), *Entsyklopediia osvity* (pp. 250–251). Kyiv: Yurinkom Inter.
6. Remeh, T. O., & Pometun, O. I. (2021). *Metodyka navchannia uchniv litseiu hromadianskoj osvity: Metodychnyi posibnyk*. Kyiv: KONVI PRINT.

Anastasiia Armash,
Civic Education Teacher
Stepanivka Support Lyceum
Stepanivka Village Council
Rozdilna District
Odesa Region

ACTIVITY-BASED APPROACH IN THE FORMATION OF CIVIC COMPETENCE IN CIVIC EDUCATION LESSONS

Abstract. *The article highlights the theoretical and methodological foundations of the activity-based approach as a leading principle of modern education and its significance in shaping the civic competence of high school students. The necessity of transitioning from a knowledge-oriented to an activity- and competence-oriented paradigm of learning is substantiated. The peculiarities of implementing the activity-based approach through the modeling of civic practices are revealed.*

The author's pedagogical experience and a system for assessing students' civic stance are presented. The effectiveness of activity-based methods in developing critical thinking, social responsibility, and active civic engagement is demonstrated.

Keywords: *activity-based approach, civic competence, civic education, formative assessment.*

*Дата першого надходження статті до видання 18.12.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування 28.12.2025*

© Армаш А.П., 2026